

Степанова О. І.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДНЗ

Матеріали статті відображають одну з актуальних проблем підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти – розвиток мовленнєвої культури. У публікації репрезентовано аналіз категорії «мовленнєва культура» як лінгвістичного і соціопедагогічного феномену, розкрито концептуальні основи і технологію її розвитку в майбутніх педагогів дошкільної освіти в процесі навчання у виші.

Ключові слова: мовленнєва культура, якості мовлення, мовленнєва культура педагога дошкільної освіти, структура мовленнєвої культури педагога дошкільної освіти.

Материалы статьи отражают одну из актуальных проблем подготовки будущих педагогов дошкольного образования – развитие речевой культуры. В публикации представлен анализ категории «речевая культура» как лингвистического и социопедагогического феномена, раскрыты концептуальные основы и технология ее развития у будущих педагогов дошкольного образования при обучении в вузе.

Ключевые слова: речевая культура, качества речи, речевая культура педагога дошкольного образования, структура речевой культуры педагога дошкольного образования.

Materials articles reflect one of the pressing problems of preparation of future teachers of preschool education – the development of oral cultures. The publication presents an analysis of the category of «verbal culture» as a linguistic and social and pedagogical phenomenon revealed the conceptual framework and its development in the technology of the future teachers of preschool education in the learning process at the university. The article deals with the formation of professional speech culture of the future teacher. Indicated that educational broadcasting future educator effectiveness depends on the level of language, proper selection of language means that the culture of language and speech culture. The concept «language culture» and «language culture». The main features of the concept «language culture». Characterize the level of verbal culture. Outlines the aspects of speech culture of future educators. Factors affecting the linguistic culture of the future teacher. Structural features of speech future educator. The essence of Ukrainian-speaking culture of a schoolteacher is revealed in the present paper. Different scientific approaches to the determination of structural components of this phenomenon have been analyzed. According to the actor position, which is theoretically substantiated, the structure of the Ukrainian culture of a teacher includes such components as motivational and stimulating, emotional and valuable, cognitive and conductive, professional and personal.

Key words: voice culture, voice quality, speech culture of the teacher of preschool education, the structure of speech culture of the teacher of preschool education.

В умовах модернізації системи освіти на сучасному етапі значно збільшується роль педагога як активного суб'єкта освітнього процесу. Інваріантним складником загальної та професійної культури педагога, на нашу думку, є культура мовлення. Тому дуже важливо, що в стандарти освіти для майбутніх вихователів дошкільних закладів уведено навчальну дисципліну «Культура мовлення та виразне читання». У професійно-педагогічній діяльності мовленнєва культура перетворюється на основний, професійно значущий чинник; стає інструментом впливу, а всі її функції та завдання ускладнюються, оскільки із загальнолюдських аспектів переростають у професійно-творчі.

Сучасний вихователь має стати справжнім майстром своєї справи з високим рівнем знань і умінь у сфері педагогічної діяльності. Умовою досягнення такого рівня професійної підготовки, педагогічної техніки, майстерності педагога є оволодіння основами теорії та практики мистецтва слова, культури мовлення і виразного читання. Ґрунтовні знання рідної мови, здібність до точного і логічного викладу думок як письмово, так і в усній формі потрібні спеціалісту в будь-якій галузі.

Предметом «Культура мовлення та виразне читання» як навчальної дисципліни є норми літературної мови, види спілкування, його принципи і правила, етичні норми спілкування, функційні стилі мовлення, а також труднощі застосування мовних норм і проблеми сучасного стану мовної культури суспільства.

Дисципліна «Культура мовлення та виразне читання» вже на першому курсі ставить перед студентами цілі та завдання, які допоможуть майбутньому спеціалісту оволодіти нормами української літературної мови шляхом узагальнення і поглиблення набутих теоретичних знань та аналізу конкретного мовного матеріалу; вироблення навичок мислення і точної передачі думок; удосконалення мовної майстерності.

Майбутні вихователі ознайомляться з основними проблемами культури мовлення як наукової дисципліни, внутрішніми і зовнішніми системними зв'язками структури мови; з комунікативними якостями, нормами і варіантами мови і мовлення; з основними правилами ефективної роботи з аудиторією різного віку.

Зрозуміло, що професійне володіння мовленням як усним, так і писемним важливе для педагогів усіх ступенів освіти, проте для майбутнього вихователя ДНЗ таке вміння набуває особливого значення через те, що на етапі дошкільного дитинства мовленнєва самостійність дітей перебуває на стадії становлення. Мовленнєва культура є не тільки показником духовного багатства педагога, культури його мислення і поведінки, але водночас могутнім засобом формування особистості дитини. Розвиток мовленнєвої культури майбутніх вихователів у наш час – соціальна вимога. Суспільству потрібен педагог, який має високий професійний рівень, досконало володіє мовленнєвою культурою для того, щоб здійснювати повноцінне спілкування з вихованцями, колегами та батьками.

У цих умовах особливу актуальність набуває проблема розвитку професійної культури майбутніх педагогів дошкільної освіти і як її компонента – мовленнєвої культури.

Мета нашої статті – вивчення реального стану мовленнєвої культури студентів – майбутніх вихователів ДНЗ.

Теоретико-методологічними основами дослідження послужили праці українських лінгводидактів (Н. Д. Бабич, А. М. Богущ, Н. В. Гавриш, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. Л. Крутій, І. О. Луценко, Н. Д. Мацько, Т. А. Піроженко, Л. В. Струганець, О. Н. Хорошковська та ін.).

Аналіз лінгвістичної та психолого-педагогічної літератури дав змогу зробити висновок, що немає єдиної думки на феномен «мовленнєва культура»: переважає тенденція ототожнення понять «культура мовлення», «правильність мовлення» і «мовленнєва культура». Так, у підручнику «Сучасна українська мова» зазначено: «Культура мови – дотримання ustalених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування» [7, с. 193].

Культуру мовлення сьогодні трактують у трьох значеннях: 1) ознаки і властивості, сукупність і система яких говорять про комунікативну досконалість; 2) сукупність навичок і знань людини, які забезпечують цілісне і просте застосування мови з метою спілкування; 3) галузь лінгвістичних знань про культуру мовлення як сукупності і системи її комунікативних якостей [1, с. 11].

Отже, навчальна дисципліна «Культура мовлення та виразне читання» спрямована на подальшу діяльність випускників у закладах освіти; зокрема вона спроектована на роботу майбутніх педагогів дошкільного закладу, який вболіває за чистоту мовлення своїх вихованців.

Аналізований курс формує в майбутніх педагогів знання про взаємозумовленість мовлення і мислення, і це дає право говорити про його ґрунтовну психолого-педагогічну основу. Такі міжпредметні зв'язки повинні виробити в майбутніх спеціалістів дошкільної освіти професійні педагогічні якості й уміння використовувати мовні засоби в роботі з вихованцями ДНЗ, урахувавши психологічний аспект проблеми формування культури їхнього мовлення.

Очевидний і тісний зв'язок основ культури мовлення з дисципліною гуманітарного циклу «Українською мовою (за професійним спрямуванням)». Так, наприклад, деякі актуальні проблеми культури мовлення є предметом вивчення й курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням), зокрема програмою цієї дисципліни передбачено розрізнення ознак усного та писемного мовлення, вивчення провідних норм літературної мови, робота над підвищенням культури мовлення майбутнього вихователя, а також ознайомлення з основами ораторського мистецтва. Щоб уникнути дублювання, варто чітко окреслити феномен культури мовлення, основні компоненти і принципи навчальної дисципліни.

Особливе значення для студентів набуває актуалізація матеріалу з дисциплін циклу професійної і практичної підготовки, а саме: «Дошкільної лінгводидактики», «Теорії і методики музичного виховання», «Дитячої літератури» та ін. Одна із цілей «Дошкільної лінгводидактики» навчання майбутніх педагогів рідної мови, виховання мовленнєвої культури відповідно до державних стандартів вищої школи та Базового компонента дошкільної освіти України збігається з метою курсу «Культура мовлення та виразне читання». Головним завданням «Дитячої літератури» є ознайомлення студентів з ідейно-естетичним багатством художніх творів-зразків української та світової літератури, що входять у коло читання учнів дошкільного та молодшого шкільного віку, озброїти майбутніх педагогів, вихователів уміннями та навичками керувати читанням своїх вихованців.

Для майбутніх педагогів дошкільної освіти володіння зразковим мовленням – це показник їхньої професійної підготовки. Тому турбота про удосконалення свого мовлення – моральний і громадянський обов'язок кожного майбутнього вихователя, якому потрібно досконало оволодіти тими мовленнєвими навичками, які він потім передасть дітям. Опанувати культуру мовлення – це не тільки розуміти значення всіх елементів мови, але й знати, як їх використовувати в літературному мовленні. Культура мовлення кожної окремої людини залежить від того, наскільки в неї розвинуте чуття мови. Найвищою мірою опанування культури мовлення – це і володіння почуттям стилю. Тому майбутні педагоги повинні мати уяву про стилі літературної мови, тобто, про диференціацію мовлення щодо мовленнєвої ситуації та мовленнєвого контексту. Для дошкільників уява про стилі мови співвідноситься передусім із мовленнєвим етикетом, що вимагає і певної поведінки співрозмовників (такі якості особистості, як увічливість, повага, скромність, доброзичливість, власна гідність проявляється в мовленнєвій поведінці), крім того, удосконалення стилістичного чуття дитини є основним засобом його естетичного виховання.

Різноманітну стилістичну диференціацію мовлення забезпечує синонімія мови, тому майбутній вихователь, працюючи над власною культурою мовлення, повинен удосконалювати синонімічність її ком-

понентів – лексики, граматики, фонетики. Важливо ґрунтовно опанувати вимовну культуру, а саме мати навички виразного художнього читання і розповіді.

Ми розглядаємо культуру мовлення майбутніх педагогів-вихователів як соціопедагогічний феномен, що має властивість використовувати мовні засоби (лексичні, граматичні, фонетичні та ін.) у різних умовах спілкування щодо мети і змісту мовлення для взаєморозуміння з дітьми дошкільного віку та їх батьками. Розуміючи культуру мовлення як соціопедагогічний феномен і як невід'ємну частку цілеспрямованої професійно-педагогічної діяльності, ми залуцаємо в її структуру такі компоненти: ціннісно-мотиваційний, змістовий, емоційний і оперативний.

Ціннісно-мотиваційний компонент містить ціннісні орієнтації, які стимулюють виникнення потреби в майбутніх педагогів у здобутті знань і вдосконалення комунікативних якостей, а також визнання значення культури мовлення в роботі з дітьми дошкільного віку.

Основу змістового компонента становить інтеграція лінгвістичних, загальнокультурних і психолого-педагогічних знань за основними напрямками проблематики культури мовлення.

Емоційний компонент передбачає вміння осягати емоційний стан дитини дошкільного віку і розуміти його погляди та думки.

Оперативний компонент репрезентує систему умінь: уміння враховувати особливості адресата мовлення – дошкільника; уміння через комунікативну діяльність персоніфікувати соціально-історичний досвід, представлений у системі знань різних рівнів (уміння визначати специфіку спілкування з дошкільником); уміння здійснювати комунікативну діяльність у певному професійному контексті (адаптувати тексти різних стилів і жанрів до навчального спілкування з дошкільником).

Структурні компоненти взаємопов'язані та взаємозалежні, як і в будь-якому виді активності суб'єкта зв'язані мотивація, знання, уміння і поведінка.

Природа феномену «культура мовлення майбутнього педагога дошкільної освіти» дозволяє сформулювати й обґрунтувати основні педагогічні умови ефективності їхнього розвитку. Розвиток культури мовлення майбутніх педагогів як складник компонента професійно-педагогічної культури буде ефективним, якщо: здійснюється інтеграція лінгвістичних і психолого-педагогічних знань; активні методи навчання мають проблемну і культурологічну спрямованість, що забезпечує розвиток умінь майбутніх педагогів організувати спілкування з дітьми дошкільного віку та їхніми батьками; актуалізація суб'єктивного досвіду студентів у спілкуванні є механізмом перетворення розвитку культури мовлення майбутніх вихователів у план саморозвитку.

Виходячи зі специфіки розвитку навчально-пізнавальної діяльності студентів (від репродуктивної до творчої), можна виокремити три рівні в системі роботи з розвитку культури мовлення майбутніх педагогів: теоретичний, методичний і практично-дослідницький. Ці рівні розроблені на принципах, суть яких відбиває низку закономірних рис розвитку культури мовлення:

1. Принцип особистісно-діяльнісного підходу до розвитку культури мовлення характеризується залученням студента до процесу самоосвіти. Цей принцип визначає специфічні умови, які викликають активність суб'єкта і далі, через неї, сприяють його розвитку. Реалізація цього принципу передбачає вирішення завдань активного навчання, вияву ініціативи, творчого мислення і відповідного рівня умінь.

2. Принцип варіантності та багатообразності мовленнєвої підготовки оснований на індивідуалізації та диференціації, які створюють умови для вияву мовленнєвих умінь майбутніх педагогів у різноманітних видах діяльності. Реалізація цього принципу можлива в процесі виконання вправ і завдань із урахуванням індивідуальні особливості студентів.

3. Принцип оптимізації визначає потребу використання різних методик щодо зацікавлень і мотивів студентів.

4. Принцип комунікативності є головним в організації мовленнєвої культури. Відбиваючи комунікативну функцію мови, цей принцип виходить із закономірностей засвоєння рідної мови як засобу комунікації.

5. Принцип науковості є також важливий для вищівського навчання. Потрібно відзначити, що студенти вивчають культуру мовлення і розвивають її відповідно до останніх досліджень у галузі педагогічної риторики, лінгвопедагогіки, методики вищої школи.

6. Принцип взаємозв'язку вивчення мови і розвитку мислення. Властивість розуміти граматичні мовні значення залежать від готовності інтелекту, його мислительного компонента здійснювати логічні операції абстрагування, такі форми мислення, як поняття, судження, умовивід.

Урахування принципів розвитку культури мовлення передбачає створення такого освітнього середовища, у якому система спеціальних лінгвістичних, загальнокультурних і психолого-педагогічних знань і умінь, а також діяльність викладача стає засобами і умовами розвитку мовленнєвої культури кожного студента.

Отже, складна багатоаспектна проблема мовленнєвої культури майбутніх педагогів-вихователів не отримала остаточного й повного вирішення. Перспективи дослідження вбачаємо в більш глибокому і детальному вивченні кожного із компонентів культури мовлення, які сприятимуть оптимізації процесу розвитку мовленнєвої культури майбутніх педагогів дошкільної освіти, а також у вивченні проблеми розвитку мовленнєвої культури студентів як упродовж навчання у виші, так і в подальшій професійній діяльності.

Література:

1. Бабич Н. Основи культури мовлення / Надія Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / Алла Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – 216 с.
4. Єрмоленко С. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / Світлана Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
5. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посібник / Олександр Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.
6. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови : навч. посібник / Любов Струганець. – Тернопіль : Навчальна книга, 2000. – 96 с.
7. Сучасна українська літературна мова : підручник для студентів філологічних спеціальностей вузів. – К. : Вища школа, 1997. – 492 с.